

Komunisti na općinskim izborima u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. godine

Nikolić, Zlatko

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:263185>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ZLATKO NIKOLIĆ

**KOMUNISTI NA OPĆINSKIM IZBORIMA
U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1920. GODINE**

Završni rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ZLATKO NIKOLIĆ

**KOMUNISTI NA OPĆINSKIM IZBORIMA
U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1920. GODINE**

Završni rad

JMBAG: 2223079804, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Uvod u hrvatsku suvremenu povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Zlatko Nikolić, kandidat za sveučilišnog prvostupnika povijesti (univ. bacc. hist.) ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 8. rujna 2022.

Student

Zlatko Nikolić

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Zlatko Nikolić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *KOMUNISTI NA OPĆINSKIM IZBORIMA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1920. GODINE* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 8. rujna 2022.

Potpis

Zlatko Nikolić

SADRŽAJ

UVOD	5
1. DRUŠTVENO-POLITIČKA SITUACIJA UOČI OPĆINSKIH IZBORA	6
2. FORMIRANJE I POLITIČKI PROGRAM SRPJ(k)	9
3. ADMINISTRATIVNA PODJELA, IZBORNE JEDINICE I IZBORNI ZAKONI.....	12
4. KAMPANJA SRPJ(k)	15
5. POLITIČKI SUPARNICI SRPJ(k)	18
6. REZULTATI IZBORA ZA SRPJ(k)	21
7. KOMUNISTI U ODBORIMA I ZASTUPSTVIMA	24
8. KOMUNISTIČKI POKRET OD OPĆINSKIH IZBORA DO ZABRANE.....	27
ZAKLJUČAK.....	29
IZVORI I LITERATURA	30
POPIS PRILOGA.....	34
SAŽETAK	35
ABSTRACT	36

UVOD

Općinski izbori održani 1920. spadaju među najvažnije društvene događaje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nakon ujedinjenja zemlje, u političkom smislu najvažnijim sve do izbora za Ustavotvornu skupštinu u studenome iste godine. Prvi su to izbori u novoj zajedničkoj državi, a kao takvi, donijeli su mnoge novine u izbornim sustavima ovih krajeva. Izbori su to koji uvelike rasvjetljavaju, ali i dodatno kompliciraju političku i društvenu situaciju Kraljevine SHS koja je u tom trenutku sve samo ne sigurna na unutarnjem i vanjskopolitičkom planu, s velikim problemom stabilnosti, te u stanju potpune nekonsolidiranosti. U širem europskom i svjetskome kontekstu, doba je to vakuuma moći nastalo odumiranjem starih carstava, uspostavom novih nacionalnih i multinacionalnih država, građanskih ratova, kao i teritorijalnih ratova u kojima se sukobljavaju interesi starih imperijalističkih sila, a sudaraju interesi novouspostavljenih političkih entiteta. Vrijeme je to kratkotrajnih vojnih sukoba i intervencija, ali i revolucija i brojnih pobuna, opće nestabilnosti i postavljanja novih granica Europe poslije dugog i krvavog Velikog rata. Nove i drugačije ideološke i političke koncepcije ulaze na političku scenu na velika vrata i počinju igrati znatniju ulogu u društvima nove Europe i svijeta.

Rad je osmišljen kao pregled i sinteza svih dosadašnjih istraživanja na temu, no ujedno pokušava i odgovoriti na nekoliko pitanja, poput: utjecaja globalnih okvira na lokalni okvir, istražuje društveno-političku situaciju i različite političke aktere relevantne u trenutku, njihovu ideologiju i političke stavove, novoosnovani komunistički pokret smješta u širi društveni okvir, analizira njegov utjecaj na društvo Hrvatske i Slavonije, ali i cijele nove državne tvorevine – Kraljevine SHS. Historiografija ovu je temu obradila „točkasto“, pri tome najviše jugoslavenska, osvrćući se lokalno na mjesta gdje je komunistički pokret ostvario dobre rezultate, no većinski samo u kontekstu osnivanja i ranog etabliranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) kao stranke koja je ubrzo nazvana Komunističkom partijom Jugoslavije. Velik broj instituta za istraživanja radničkog pokreta i historijskih znanstvenih ustanova doveo je do velikog broja bibliografskih jedinica koje su pomogle pri izradi ovog rada i njegovoj širini, a korišteni su i članci suvremenijeg datuma, te pojedini novinski izvori iz vremena koje se ovdje obrađuje.

1. DRUŠTVENO-POLITIČKA SITUACIJA UOČI OPĆINSKIH IZBORA

Wilsonovih Četrnaest točaka pročitanih 8. siječnja 1918. u američkom Kongresu potaknulo je političku elitu Južnih Slavena do tada vezanih za Austro-Ugarsku Monarhiju u akciju. Točke X. i XI. govore o budućoj poziciji balkanskih naroda i omogućavaju formiranje i međunarodno priznanje nekih novih državnih formacija.¹ Narodno vijeće Kraljevine SHS osnovano je na općem plenumu 5. listopada 1918., a u njega ulaze gotovo sve relevantne političke stranke južnoslavenskih zemalja iz predratnog razdoblja. S područja Hrvatske i Slavonije to su članice do tada vladajuće Srpsko-hrvatske koalicije – Starčevićeva stranka prava, Srpska samostalna stranka, a zatim i oporbene Hrvatska pučka seljačka stranka i Srpska narodno radikalna stranka. Osim njih, u Narodno vijeće Kraljevine SHS ulazi i do tada jedina relevantna radnička i lijeva opcija hrvatskih zemalja – Socijaldemokratska stranke Hrvatske i Slavonije koju na plenumu Narodnog vijeća Kraljevine SHS predstavljaju predratni socijalisti Vitomir Korać i Vilim Bukšeg.²

Politički vrh navedenih stranaka zajedno s političkom konstelacijom Kraljevine Srbije dovest će do raskida državno-pravnih odnosa s Austro-Ugarskom, formirati Privremeno narodno predstavništvo i konstituirati buduću državu: Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, te njezine prve vlade³. Privremeno narodno predstavništvo, uz kralja i vladu kao izvršne nositelje vlasti, trebalo je biti zakonodavno tijelo do parlamentarnih izbora.⁴ Njegov sastav bio je uvelike podređen vladi i režimu koji je birao tko u njega ulazi, a glavni zadatak bio mu je priprema izbora za Ustavotvornu skupštinu. Vlade u prve dvije godine postojanja Kraljevine SHS uvelike su zaobilazile i ovako podložno Narodno predstavništvo, budući da su imale znatne izvršne i zakonodavne ovlasti. Ove poluge vlasti nerijetko su se nazivale i „Samozvanim narodnim predstavništvom“, vlada Stojana Protića „skupom samozvanaca“, a naredni izbori su pripremani bez omogućavanja neposrednog biračkog prava pod izlikom međunarodne situacije i unutrašnje nesigurnosti.⁵ Izvršne vlasti nisu uspjele konsolidirati unutarnje stanje u zemlji, ali su s druge strane užurbano povećavale policijski aparat koji je samo u 1919. narastao za 10 000 žandara. Od prvih dana

¹ Horvat, Josip, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1990., 14.

² Isto, 73-74.

³ Isto, 177.

⁴ Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1981., 37.

⁵ Isto, 39-40.

nove države postoje brojne vijesti o policijskom nasilju, o uvođenju cenzure, zabranama okupljanja i političkog djelovanja, zatvaranju politički nepodobnih itd.⁶

Razdoblje od proglašenja državnog jedinstva pa do izbora 1920. vrijeme je velikih otvorenih socijalnih pitanja i šireg nezadovoljstva u društvu. Primarnih živežnih namirnica ima malo, raste bijeda i općenito je pitanje prehrane stanovništva u velikom poremećaju.⁷ Uvjeti nesređene valutne politike samo su pogoršavale situaciju, a aktualiziralo se pitanje jednakih mirovina. Javna sigurnost je od samih početaka vrlo upitna na što se nadovezuju brojni štrajkovi i opća radikalizacija društva. Neizvjesna je i napeta domaća politička situacija, a postoje i vanjski pritisci na Kraljevinu SHS, posebno onaj Kraljevine Italije.⁸ U prve dvije godine nove države izmijenilo se šest vlada što samo po sebi dovoljno govori o stabilnosti i političkim prilikama u zemlji. To je za posljedicu imalo i sve dominantniju ulogu kraljevskog dvora u kreiranju državnih politika.⁹ Neki od najakutnijih problema koji se ističu su velik broj poginulih i raseljenih u ratu, što vojnika što civila, velik broj invalida i siročadi. Infrastruktura je bila razrušena, a nije bilo dovoljno niti prometnih sredstava. I do tada nazadna poljoprivreda poremećena je, što će dovesti nestašica, stoga je glad u zimu na prijelazu s 1918. na 1919. prijetila većem dijelu države.¹⁰ Seljačko stanovništvo predstavljalo je 80% ukupnog stanovništva, a postojala je velika nejednakost u veličini posjeda gdje je veleposjed držao velike količine zemlje, većina malih zemljoradnika nije imala dovoljno raspoloživih obradivih površina za vlastito preživljavanje i uz brojnu populaciju bezemljaša.

U takvim uvjetima nepovoljne preraspodjele zemlje, nedovoljne i neadekvatne proizvodnje hrane kao osnovne životne potrepštine doći će do mnogih pobuna seljaka. U 1918. i 1919. pojavljuje se fenomen "zelenog kadra" odnosno vojnika dezertera koji naoružani pljačkaju i napadaju po seoskim krajevima, poglavito vlastelinstva i veleposjed. Uz njih obično idu i siromašni seljaci, a njihova je pojava samo dodatno destabilizirala situaciju.¹¹ U Hrvatskom zagorju je, primjerice, u studenom 1918. došlo do pobuna seljaka u općinama Klanjcu, Pregradi, Zaboku, Lepoglavi i Budinščini. Seljaci i zeleni kadar pljačkaju vlastelinstva, bilježe se

⁶ Milušić, Anto, "Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. god.", *Zbornik Historijskog Instituta Slavonije 7-8.*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 78-79.

⁷ Isto, 72.

⁸ Horvat, 185-186.

⁹ Milušić, 81.

¹⁰ Janković, Dragoslav, "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)", *Istorija XX. veka*, sv. I., Beograd, 1959., 27-28.

¹¹ Isto, 36-38.

razbojništva na putevima, a zabilježena je i seljačka podjela vlastelinske zemlje u Čretu.¹² Od ožujka 1919. uspostava sovjetske republike u Mađarskoj posebno je utjecala na razvoj ljevice u Sloveniji i Slavoniji, ali i općenito na društvenu klimu među radničkom i seljačkom populacijom.¹³ Tako su u ožujku 1919. pod utjecajem mađarskih sovjeta u Prekmurju, odnosno Murskoj Soboti i Lendavi, osnovana radnička i seljačka vijeća, tj. sovjeti.¹⁴

Istovremeno traju i pobune vojske i štrajkovi. U srpnju 1919. dolazi do pobune nove vojske Kraljevine SHS u Varaždinu i to neposredno nakon 24-satnog generalnog štrajka (21. srpnja 1919.).¹⁵ Direktna povod bila je pobuna 45. pješачkog i Dravskog konjičkog puka u Mariboru.¹⁶ U gradovima su nositelji dodatnog nemira bili radnici. Tijekom cijele 1919. se štrajka. U Zagrebu štrajkuju radnici Tvornice duhana, krojački pomoćnici, činovnici, željezničari, tiskari i tipografi, štrajka se u Paromlinu, a zaustavlja se i tvornica Frank. U veljači se događaju radničke demonstracije i skupštine radnika protiv skupoće i za veće nadnice. Vlada zabranjuje obilježavanje 1. maja odnosno Praznika rada, na što se radništvo kolektivno oglašuje pa se na taj datum ne radi. U srpnju je pokrenut generalni štrajk protiv vojne intervencije u Rusiji i Mađarskoj.¹⁷ Radnički skup u Zagrebu u kinu Helios 5. listopada 1919., koji je sazvalo Mjesno radničko sindikalno vijeće, donosi zaključak da je "danas skupoća živežnih namirnica neizdrživa i ubistvena [...] [te] dovodi najšire narodne mase u najočajniji položaj".¹⁸ Takvi povremeni štrajkovi uvijek su praćeni popratnim skupštinama radnika, prisutni su u cijeloj zemlji i sličnim intenzitetom traju nekoliko godina od formiranja Kraljevine SHS.

¹² Grupa autora, *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković, Školska knjiga, Zagreb, 1981., 50-51.

¹³ Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1985., 68-69.

¹⁴ Milušić, 84.

¹⁵ Isto, 82-83.

¹⁶ Isto, 84.

¹⁷ Sentić, Marija; Lengel-Krizman, Narcisa, *Revolucionarni Zagreb 1918-1945. (kronologija)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1979., 9-14.

¹⁸ Milušić, 74.

2. FORMIRANJE I POLITIČKI PROGRAM SRPJ(k)

Postoje pretpostavke da se čak između 25 000 i 35 000 Jugoslavena borilo na strani boljševika u građanskom ratu koji je izbio netom nakon Oktobarske revolucije. Postojale su sekcije koje su djelovale pri Ruskoj komunističkoj partiji kojima je jedan od ciljeva bilo organiziranje revolucionarnih pokreta u inozemstvu, pa je tako organizirana i Jugoslavenska sekcija.¹⁹ Program ove grupe sveden je na uspostavu Jugoslavenske nezavisne i demokratske republike s vlašću seljaštva i radništva, kao člana europske federacije. U daljnjim koracima definiranja programa naznačena je alternativa kapitalizmu i kapitalističkom parlamentarizmu.²⁰ O važnosti ove grupe za buduće organiziranje komunističkog političkog projekta u Jugoslaviji govori činjenica da je njen član bio i Vladimir Ćopić, komunist i revolucionar koji će ubrzo postati tehnički sekretar novoosnovane Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista).

U trenutcima stvaranja nove zajedničke države, a pod političkim utjecajem Oktobarske revolucije i nekih drugih revolucionarnih previranja na tlu Europe, došlo je do pokušaja ujedinjenja radničkih stranaka iz cijele zemlje u novu revolucionarnu platformu. Prvi su do dogovora o ujedinjenju stigli socijaldemokrati Bosne i Hercegovine i Srpske socijaldemokratske stranke, zatim i Dalmacije, dok do dogovora s vodstvom slovenske i Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije nikako nije dolazilo.²¹ Ipak, iako se nominalna vodstva slovenskih i hrvatskih socijaldemokrata nisu odlučila za pristupanje u novu zajedničku radničku stranačku organizaciju, proces ujedinjenja doveo je do radikalizacije šireg članstva radničkih stranaka i sindikata, zatim neizbježno i do masovnog prijelaza članstva u novu organizaciju, te političke borbe u preostalim socijaldemokratskim strankama i pokretima za ujedinjenje u jedinstvenu radničku sindikalnu i stranačku organizaciju. Takva je borba zabilježena i u Socijaldemokratskoj stranci Hrvatske i Slavonije

¹⁹ Janković, Dragoslav, "Uvod", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 27-28.

²⁰ Gužvica, Stefan, "Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslovenskih komunista u doba Oktobarske revolucije," *Tragovi* 4, br. 1., 2021., 107-108.

²¹ Dimitrijević, Sergije, "Stvaranje i razvitak Komunističke partije Jugoslavije u legalnom periodu njenog postojanja (1919 - Avgust 1921)", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 38-39.

između „ministarijalista“ i Akcionog odbora ljevice koji je zastupao odvajanje od SDS HS i sjedinjavanje s novim pokretom.²²

Osnivačkim kongresom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 20. – 23. travnja 1919. došlo je do raskida između političke desnice (socijaldemokrata) i ljevice (komunista) u ovom političkom spektru novostvorene zemlje. Takva praksa događala se posvuda u Europi i svijetu i posljedica je podrške socijaldemokrata ratnoj opciji tijekom Prvog svjetskog rata i uspjeha Oktobarske revolucije koja je počivala na boljševičkim principima.²³ Domaći pak revolucionari nisu mogli socijaldemokratima prijeći preko njihovog sudjelovanja u formiranju nove "buržoaske države" i općenito suradnje s "buržoazijom", odnosno preuzimanja ministarskih mjesta u vladama nove države.²⁴ Primjer tomu već su spomenuti Vilim Bukšeg i Vitimir Korać, predratni socijalisti koji, osim što sudjeluju u središnjem odboru Vijeća Kraljevine SHS, naknadno postaju i ministri te tvore vlade Kraljevine SHS. Shodno ovoj tvrdoj politici SRPJ(k) nije na općinskim izborima imala suradnju sa socijaldemokratima niti s građanskim (buržoaskim) strankama, pa makar one bile i u opoziciji nasuprot režima.²⁵

Na osnivačkom kongresu donesen je *Praktični akcioni program* koji u sebi sadrži opće odrednice o kapitalizmu i načinu proizvodnje u kapitalizmu, poziva na klasnu borbu proletarijata i područstvljenje sredstava za proizvodnju u cilju organiziranja socijalističkog društva. Kongres je odlučio da će naziv stranke biti Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) i prihvatio da se ona približava III. Komunističkoj internacionali koja se bori za uništenje kapitalizma i ostvarivanje komunističkog društva, odnosno osvajanje političke vlasti proletarijata i uspostavljanje isključive vlasti radničke klase.²⁶ Kongres je donio i agrarni program u smislu ukidanja ostataka feudalnog društva i podjele zemlje seljacima, te da se bez naknade seljacima osigurava poljoprivredni inventar i sredstva. Kongres je i odbacio

²² Isto, 40.

²³ Gužvica, Stefan, *Prije Tita. Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936-1940.*, Srednja Europa, Zagreb, 2020., 17.

²⁴ Engelsfeld, Neda, "Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 2, br. 1, 1972, 182.

²⁵ Šimončić, Zdenka, "Mjesna politička organizacija SRPJ (k) Zagreba i izbori za gradsko zastupstvo u Zagrebu 21. ožujka 1920. godine", *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968., 173.

²⁶ Dimitrijević, Sergije, "Stvaranje revolucionarne partije radničke klase Jugoslavije (Decembar 1918 - april 1919)", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 42-43.

Privremeno narodno predstavništvo i postavio zahtjev da isključivo Ustavotvorna skupština može odlučivati o sudbini nove zemlje.²⁷ Osnovni su dokumenti uvelike sličili na koncepcije koje boljševici ostvaruju i guraju putem sovjeta na teritorijima sada već bivšeg Ruskog Carstva.

²⁷ Milušić, 93.

3. ADMINISTRATIVNA PODJELA, IZBORNE JEDINICE I IZBORNI ZAKONI

Administrativni ustroj Hrvatske i Slavonije uoči samih općinskih izbora 1920. naslijeđen je iz Austro-Ugarske Monarhije. Hrvatska i Slavonija (sa Srijemom) imale su drugačiji državnopravni status od Dalmacije i Istre i svoj posebni izborni red za općinske izbore koji je u novoj državi doživio znatne izmjene.²⁸ Postojalo je nekoliko razina ustrojstvenih oblika, od najvišeg prema najnižem: to su županije i veliki gradovi, zatim kotarevi, dok je najniži lokalni oblik bila općina. U četiri velika grada i osam županija Hrvatske i Slavonije živjelo je 2 512 074 stanovnika.²⁹

Općine su formirane 1836. odlukom Sabora kao jedinice mjesne samouprave s općinskim odborom, te je njihov djelokrug bio uprava nad općinskom imovinom, zgradama, putevima i redarstvom. Općine su imale vrlo ograničene ovlasti jer je konačnu odluku o svim važnijim pitanjima donosio ili kotarski predstojnik ili veliki župan, koji su u oba slučaja direktno postavljeni od državne vlasti.³⁰ Postojale su dvije kategorije općina – seoske općine (ili upravne općine) i gradske općine (ili gradovi). Općinu je predstavljao općinski odbor, tijelo sastavljeno od 12 do 24 odbornika, ovisno o broju stanovnika i drugim okolnostima. Izvršno tijelo je općinsko poglavarstvo koje je sačinjavalo općinsko činovništvo i općinski načelnik koje bira općinski odbor.³¹

Pravni položaj gradova se razlikovao od položaja seoskih općina, a postojale su i tri vrste gradova s različitim pravnim statusom. Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun bili su izvan jurisdikcije županijskih ovlasti s posebnim statusom. Gradovi Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Koprivnica, Bjelovar, Križevci, Požega, Slavonski Brod, Mitrovica, Karlovci i Petrovaradin bili su u sklopu županija i njima direktno podložni. Gradovi Pag, Kostajnica, Ivanić i Ruma bili su u sklopu županija, ali podložni kotarskim oblastima kao i seoske općine. Gradsko zastupstvo bilo je tijelo od 12 do 50 članova, a na čelu se nalazio gradski načelnik iz reda zastupnika. Zagreb je po broju stanovnika birao zastupstvo od 50 članova, Osijek 40, Varaždin, Zemun i Karlovac 30 članova. Gradovi od 2000 stanovnika birali su zastupstva od 12 članova, 2000 do 4000 od 16 članova, od 4000 do 6000 od 20 članova, gradovi

²⁸ Isto, 69.

²⁹ Dubravica, Branko, *Političko-teritorijalni ustroj Hrvatske do 1918.*, Pučko otvoreno učilište, Velika Gorica, 2002., 116-117.

³⁰ Isto, 108-114.

³¹ Milušić, 115.

preko 6000 stanovnika zastupstvo od 24 člana. Mjerodavan popis stanovništva bio je onaj iz 1910. godine.³² Gradsko zastupstvo biralo je zaključujuće tijelo (unutar kojega je načelnik, činovništvo i drugo osoblje) i nadzorno tijelo koje je nadgledalo gradsko poglavarstvo.³³

Naredbom bana lokalna politička tijela su 24. studenog 1919. raspuštena, a za ožujak 1920. su posebnom Uredbom o izboru gradskih zastupstava i općinskih odbora raspisani novi izbori.³⁴ Izbori za gradska i općinska zastupstva za Hrvatsku i Slavoniju te Crnu Goru i Dalmaciju raspisani su za ožujak 1920., za Srbiju i Makedoniju za kolovoz 1920., a u Sloveniji su provedeni tek u travnju 1921. godine.³⁵ Izborni zakon za gradske i za općinske samouprave nije bio jednak, u seoskim općinama glasalo se javno, a kandidat nije dobivao mandat na temelju proporcije, već apsolutnom većinom.³⁶ Preinake zakonskog reguliranja novih izbornih redova doneseni su uredbama i ukazima na stare izborne zakone Austro-Ugarske i to bez posredovanja Privremenog narodnog predstavništva što je opravdano potrebom da se uvedu novi i demokratski izborni zakoni te zbog navodne nefunkcionalnosti PNP-a.³⁷ Ukinut je kurijalni sustav koji je pogodio bogatijim, posjedničkim i građanskim slojevima i uvedeno je tajno pravo glasa za gradska zastupstva (ne i za općinske odbore), stoga su novi izborni zakoni bili napredniji od izbornih zakona koji su vrijedili u Austro-Ugarskoj Monarhiji.³⁸

Aktivno biračko pravo imali su državljani Kraljevine SHS s navršениh 21, no morali su na području grada ili općine stanovati minimalno godinu dana prije izbora. Osim njih, glasati u pojedinoj lokalnoj jedinici mogao je i posjednik nekretnine na području te jedinice i netom zaposleni namještenik i činovnik. Aktivno biračko pravo nisu imale vojne osobe, osobe u žandarmeriji, kao i one koje su osuđivane. Za pasivno biračko pravo, trebalo je posjedovati aktivno. Žene su mogle glasati samo ako su samostalno vodile svoje gospodarstvo, obrt ili trgovačku radnju, ako su bile namještenice u javnim službama ili ako su završile četiri razreda srednje škole što je

³² Isto, 123.

³³ Isto, 116-117.

³⁴ Tuk, Ana, "Varaždin City Government in the Interwar Period (1918-1941)", *Arhivski vjesnik* 64, br. 1 (2021): 186-187.

³⁵ Šimončić, 171.

³⁶ Koprivica-Oštrić Stanislava, "SRPJ (k) na općinskim izborima u Hrvatskoj", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 16.

³⁷ Milušić, 122.

³⁸ Miškulin, Ivica, "Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine.", *Podravina* 4, br. 7., 2005., 93.

svakako bio novi presedan u izbornom pravu koje donosi nova država.³⁹ Pravilo *cenzusa domicila* odnosno onih koji nisu stanovali na određenom području najmanje godinu dana lišilo je biračkog prava velik broj radništva koji je bio prisiljen mijenjati svoje boravište radi radnog mjesta. Iako su cenzusne kategorije uglavnom ukinute, iz prava na glasanje posjednika nekretnina i prava glasa žena vidljivo je da je još uvijek u nekom obliku vlasništvo kao uvjet za glasanje ostalo i na ovim izborima.⁴⁰

³⁹ Sobolevski, Mihael, "Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. godine.", *Senjski zbornik* 7, br. 1., 1979., 60-61.

⁴⁰ Milušić, 130-131.

4. KAMPANJA SRPJ(k)

Već 11. prosinca 1919. stranački list SRPJ(k) u Zagrebu *Nova istina* objavio je izborni proglas *Proleter i na noge - Izbori za gradska i općinska zastupstva* kojim osuđuje dotadašnju komunalnu politiku te naglašava potrebu da proletarijat sam vodi brigu oko zaštite svog interesa i poziva na agitaciju s ciljem širenja socijalističkih ideja. Kako stranka nije imala komunalni program, za privremeni program uzet je *Praktični akcioni program* s Kongresa ujedinjenja, u kojemu između ostaloga stoji i neophodno osvajanje vlasti radnog naroda te ukidanje buržoaskih institucija općina koje će se zamijeniti u formi mjesnih vijeća pod kontrolom radnog naroda.⁴¹ Politički sekretar Centralnog partijskog odbora Filip Filipović je u članku o općinskim izborima između ostalog ustvrdio i da cilj komunista na općinskim izborima:

„ne treba biti ulazak u opštinske uprave pod svaku cenu, jer opštine nisu organi radničke demokracije, već buržoaske ustanove kroz koje vladajuće kapitalističke klase sprovode svoju komunalnu politiku [...] drugovi ne treba da se zavaravaju nikakvim iluzijama i planovima o pozitivnom stvaralačkom radu u tim ustanovama [...] oni će imati zadatak da štite interese radničke klase ukoliko je to moguće, ali uglavnom oni će imati položaj kritičara, propagandista i agitatora.“⁴²

Ubrzo Izvršni odbor Centralnog partijskog vijeća donosi *Rukovodna načela u općinskim izborima* koja su imala funkciju komunalnog programa. Stranka prihvaća sudjelovanje na općinskim izborima za "buržoaska" politička tijela, no ako pobijedi ona će konstituirati ta vijeća kao predstavnička za radni narod na svom području. Komune će djelovati kao samoupravne organizacije, a u programu su dane točke koje idu u smjeru autonomije lokalne samouprave, poboljšanja socijalne i zdravstvene politike, organizacije društvene stanogradnje, besplatnog školovanja djece od 2,5 do 17 godina (ubrajajući i predškolski odgoj), dok se porezna politika trebala okrenuti k neposrednim porezima na prihod itd.⁴³ Uz *Načela*, pojedine mjesne organizacije donose i svoje pojedinačne komunalne programe. Zagrebačka organizacija SRPJ(k) donosi *Rezoluciju o komunalnoj politici* u kojoj se ide u reviziju sustava uprave u Gradskom zastupstvu kako bi ono bilo od interesa radničkoj klasi.

⁴¹ Šimončić, 172-173.

⁴² Filipović, Filip, *Izabrani spisi*, II, Kultura, Beograd, 1962., 456.

⁴³ Koprivica-Oštrić Stanislava, "SRPJ (k) na općinskim izborima u Hrvatskoj", 17.

Zahtjev je bio i formiranje socijalno-političkog odbora u službi posredovanja između vlasti i radnika. Drugi zahtjevi su bili povećanje plaća činovništvu i učiteljima, uvođenje radničkih vijeća u gradska poduzeća, besplatna pravna pomoć za radništvo, poboljšanje uvjeta stanovanja za činovništvo, odvajanje zemljišta za društvenu stanogradnju i pomoć grada oko tog pitanja.⁴⁴ Sličan program istaknut je *Proglasom mjesne organizacije SRPJ(k) u Pakracu povodom izbora za gradsko zastupstvo* od 14. ožujka u kojemu se traži "izvršavanje svih općinskim poslova u općinskoj režiji", "progresivni porez i namet", veće plaće za činovnike, učitelje i općinske radnike, "eksproprijacija zemljišta za izgradnju sirotinjskih i radničkih stanova", "besplatno pravno zastupstvo za proletarijat i sirotinju", podizanje zdravstvene infrastrukture i pokretanje "socijalne borbe protiv tuberkuloze, veneričnih bolesti i alkoholizma", osiguranje nezaposlenih, uvođenje radničkih vijeća u općinskim poduzećima, "socijalizacija liječničke službe i komunalizacija apoteka" itd.⁴⁵

Značajno mjesto unutar cjelokupnog organiziranja partije i njezinih djelatnosti imale su otvorene skupštine ili zborovi stanovništva na kojima su istaknuti komunisti širili svoju agitacijsku djelatnost. Iako je bilo različitih prilika zbog kojih su se takve skupštine održavale, od štrajkaških okupljanja, prosvjeda protiv poskupljenja i loših životnih uvjeta, održavane su i u svrhu predizbornih aktivnosti i to na teritoriju cijele zemlje, ali i spontano na mjestima na kojima se obično okuplja stanovništvo. Primjerice, u Daruvaru je organiziran zbor na kojemu je govorio Ivan Muker, lokalni sekretar partijske organizacije i to na kupališnom svratištu u nedjelju prije podne u lipnju 1919. godine. Tom prilikom govorio je o navodnoj autoritativnosti ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribičevića te općenito o karakteru novih vlasti. Nemoguće je iz današnje perspektive procijeniti koliko je prisutnih bilo na takvim događanjima, no sigurno je da su komunisti bili sveprisutni u javnom životu, primjerice u sindikalnim udruženjima i kulturnoumjetničkim društvima, pogotovo u gradovima, čemu u prilog može govoriti i prvi organizirani nogometni klub u Daruvaru pod nazivom Radnički nogometni klub Marks.⁴⁶ Osječka partijska organizacija organizirala je predizbornu skupštinu 24. veljače 1920. u kinu Apolo na kojoj je glavni

⁴⁴ Šimončić, 173-174.

⁴⁵ Hrečkovski, Slavica; Konjević, Mile, *Radnički i Narodnooslobodilački pokret u Pakracu i okolini*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 47.

⁴⁶ Krnić, Zdravko, *Daruvar: Radnički i Narodnooslobodilački pokret*, Općinski odbor SUBNOR-a, Općinski komitet SKH i Općinsko sindikalno vijeće Daruvar, Daruvar, 1979., 33-34.

govornik bio Svetozar Delić, vodeći partijac iz Zagreba. U Slavonskom Brodu takva skupština održana je 7. prosinca 1919., u Đakovu 31. siječnja, a predizborna skupština u Daruvaru 2. veljače 1920. Godine itd.⁴⁷ Velika je skupština održana i na sam dan izbora u Zagrebu na Markovom trgu i pred Radničkim domom nakon što je potvrđena pobjeda stranke na izborima, a na njoj su govorili novoizabrani zastupnici Mijo Radošević i Kamilo Horvatin te Simo Miljuš i Miroslav Krleža.⁴⁸

Uz direktnu agitaciju među građanima, širenje političkih ideja SRPJ(k) išlo je i preko stranačkih novina kojih je bio velik broj. Osim zagrebačke *Nove istine*, u Osijeku je izlazila *Radnička riječ*, glasilo tamošnje organizacije SDS HS, a kasnije i SRPJ(k).⁴⁹ U Slavoniji djeluju još tri partijska lista – *Narodna volja* u Požegi i *Radnička straža* u Vukovaru te *Proleterac* iz Virovitice.⁵⁰ Općenito, novinsko izdavaštvo povezano sa stranačkim životom u Hrvatskoj i Slavoniji u to doba je jako izraženo i nerijetko se u raznoraznim listovima svakojake provenijencije stranački protivnici „časte“ svakakvim nazivljem, napadaju i međusobno optužuju. Primjer tome može biti i *Virovitičan*, list pod kontrolom Hrvatske zajednice za kotare Viroviticu i Podravsku Slatinu. List troši velike napore u napadima na komunizam, socijalistički pokret općenito te njihove politike, budući da mu je u gradu najveći takmac upravo SRPJ(k) koji naposljetku i osvaja većinu zastupnika u gradskom zastupstvu. Jedan od članaka u predizborno doba koji potpisuje "Duševni radnik" izlazi pod naslovom "Komunizam - utopija".⁵¹

⁴⁷ Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 98-99.

⁴⁸ Šimončić, 181-182.

⁴⁹ Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 68.

⁵⁰ Isto, 97.

⁵¹ Duševni radnik, "Komunizam - utopija", *Virovitičan*, br. 9, 1920., 7. ožujka 1920., 2.

5. POLITIČKI SUPARNICI SRPJ(k)

Od početka Narodnog predstavništva koje označava poslijeratno oživljavanje stranačkog političkog života nove zemlje, najvažnije i najjače stranke u zemlji su bile Narodna radikalna stranka i Demokratska stranka.⁵² Od drugih političkih stranaka za ove izbore najznačajnije stranke sudionice su Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), Hrvatska zajednica (HZ, zajedničari), Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (SDS HS), Hrvatska stranka prava (HSP, frankovci) i Hrvatska pučka stranka (HPS). Važan je i velik broj nezavisnih lista kandidata koji su većinom složeni u odnosu na njihovu klasnu pripadnost, pripadnost jednom društvenom sloju ili cehovsku djelatnost. Glavna politička pitanja koja su označavala unutarnju političku borbu od ujedinjenja 1. prosinca 1918, do samih općinskih izbora 1920. nisu bila komunalne naravi, već pitanja centralističkog ili unitarističkog uređenja zemlje, nasuprot kojih su stajali zahtjevi za federalističkim, čak i konfederalističkim uređenjem. Otvoreno je pitanje bilo i samo uvođenje monarhije ili republike, budući da su brojne stranke, poglavito one iz Hrvatske i Slavonije, bile republikanski nastrojene (HPSS, SDS HS, SRPJ(k) itd.).⁵³ Ipak, gotovo sve političke snage zemlje izuzev Hrvatske stranke prava (frankovci) bile su za ujedinjavanje zemlje.

Radikalna stranka bila je nosilac hegemonističke politike srpske dinastije, okupljač svih pobornika centralističkog uređenja i monarhije, pod vodstvom Nikole Pašića. U stranci je postojalo desno krilo s otvorenim šovinističkim i velikosrpskim politikama, te je dio stranke od početka Kraljevinu SHS smatrao ostvarenjem "Velike Srbije". Kao takva, tvorila je više vlada 1919. – 1920., a glavni politički konkurent joj je u početku Demokratska stranka.⁵⁴ Zajedno s Radikalnom strankom, a za razliku od stranaka lokalnog i nacionalnog karaktera, Demokratska stranka imala je općejugoslavenski karakter. Nastala je u svibnju 1919. također povezivanjem političara iz dotadašnje Hrvatsko-srpske koalicije na čelu sa Svetozarom Pribičevićem i srpskih stranaka (Samostalnom radikalnom i Naprednom strankom). Izvorno zalaganje je bio za centralizam, unitarizam i monarhiju. Tijekom 1919. –

⁵² Petranović, 41.

⁵³ Petranović, 41-42.

⁵⁴ Milušić, 102.

1920. izmjenjivala se na vlasti s radikalima, a u Hrvatskoj i Slavoniji im je glavni konkurent među građanskim strankama bila Hrvatska zajednica.⁵⁵

Hrvatska zajednica, stranka koja je složena od do tada vrlo poznatih pojedinaca u ranijim političkim konstelacijama, stranka iz čijih je redova bio i hrvatski ban, vidjela je sebe kao univerzalnog predstavnika Hrvata te je izašla na izbore sa sloganom "Hrvati na okup", uz zahtjev za decentralizacijom države. Liberalnoga građanskog usmjerenja, osnovana je u Zagrebu 17. srpnja 1919. sjedinjenjem Starčevićeve stranke prava i Napredne demokratske stranke. U jesen 1919. HZ se izjašnjava za unitarnu državu s jedinstvenim troimenim narodom uz punu ravnopravnost Srba, Hrvata i Slovenaca, a već u jesen 1920. pred izbore za ustavotvornu skupštinu stranka postaje federalistička sa zahtjevom za samostalnim upravama i zakonodavstvom država unutar Kraljevine SHS.⁵⁶

Hrvatska pučka seljačka stranka osnovana na inicijativu braće Stjepana i Antuna Radića 1904., bila je usmjerena na seljačke mase u većinski agrarnoj i zemljoradničkoj zemlji. Politika braće Radić sadržavala je osvješćivanje i pripremu seljaštva za oslobođenje od tuđinskog nacionalnog tlačenja, ali i domaće "gospode" kako bi upravljalo svojom i narodnom sudbinom. Zalagali su se za ujedinjavanje Južnih Slavena, a u programu se kao najvažnija odrednica istaklo seljačko pravo na zemlju i na šume, na vladu i na upravu. Uz to, tražili su političke slobode, demokratizaciju, instituciju referenduma i hrvatsko državno pravo. Na izborima u Austro-Ugarskoj zbog kurijalnih zakona HPSS dobiva svega nekoliko mandata, obnavlja se 1918., te sa svojim sada već republikanskim programom na izborima za Konstituantu 1920. osvaja povjerenje velike većine hrvatskog naroda i najveći broj mandata u Hrvatskoj.⁵⁷

Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije do osnivanja SRPJ(k) bila je jedina nominalna stranačka ljevica. Osnovana je 1894., uz privremeni program koji je preuzela od austrijskih socijaldemokrata za koje je bila u prvom razdoblju ideološki vezana. Svoje članstvo regrutirala je iz sitnoobrtničkih i činovničkih slojeva zbog malobrojnosti industrijskog proletarijata. Prije prvog svjetskog rata stranka se fokusirala na traženje slobode političkog tiska i zagovaranja općeg prava glasa.

⁵⁵ Milušić, 102-103.

⁵⁶ Jović, Dragiša, "Hrvatska zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919.-1920. godine", *Časopis za suvremenu povijest* 32, br. 2, 2000., 235-236.

⁵⁷ Bogdanov, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Novinsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958., 782-789.

Stranka će mirovati tijekom Prvog svjetskog rata do svoje obnove 1917. – 1918., kada će joj nova radikalna radnička organizacija, organizirana na principima III. Internacionalne, preuzeti ogroman broj kadrova i organizacija u cijeloj Hrvatskoj.⁵⁸

Hrvatska stranka prava (tzv. čista ili frankovačka) bila je stranka koja je vodila politiku hrvatskog nacionalizma, separatizma, a vrlo često i otvorenog antisrpskog šovinizma. Odcijepila se od Starčevićeve stranke prava od koje se bitno razlikuje, a u svom programu postavlja zahtjev za „Velikom Hrvatskom“. U trenutcima formiranja nove države našla se na suprotnim pozicijama s gotovo svim ostalim strankama zbog antisrpske politike, šovinizma i politike separatizma, a frankovštinu je na životu prema Vasi Bogdanovu ostavio samo velikosrpski hegemonizam Radikalne stranke. Stranka je uoči izbora uz SRPJ(k) optužena za protudržavne djelatnosti, a njezini su članovi zatvarani.⁵⁹

Hrvatska pučka stranka je stranka klerikalne katoličke provenijencije sa sitnoobrtničkom podrškom. Politički je između centralizma i federalizma, bila je prorežimska, često uz bok Hrvatskoj zajednici, no nije imala značajnijeg utjecaja na politički utjecaj zemlje.⁶⁰

⁵⁸ Isto, 769-781.

⁵⁹ Milušić, 101-102.

⁶⁰ Isto, 101.

6. REZULTATI IZBORA ZA SRPJ(k)

Rezultati ovih izbora nikada nisu službeno objavljeni niti publicirani, a većina rezultata naknadno je dobivena iz novinskih napisa tog vremena (npr. u *Slobodi, Hrvatu, Riječi SHS* itd.). Socijaldemokratska *Sloboda* od 27. svibnja 1920. kaže da "prema službenim podacima, rezultat općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji jest sljedeći: Parlamentarna zajednica (1335 mandata, demokratsko-socijalistički blok 769 mandata, neopredijeljenih 904, seljačka stranka (Radićeva) 592, pravaši (frankovci) 62, komuniste 436" itd. Od parlamentarne zajednice: Hrvatska zajednica 781, Pučka stranka 286, Radikalna stranka 268. Od demokratsko-socijalističkog bloka: demokrate 313, socijaliste 156. Uži izbor se mora obaviti za još 96 mandata.⁶¹

Rezultat Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) na gradskim odnosno općinskim izborima je prema svemu sudeći začudio vodstva ostalih građanskih stranaka i vrh samog režima. U gradskim i industrijskim sredinama su po komuniste ostvareni izvrsni rezultati, a SRPJ(k) je bila u mogućnosti dati i neke komunističke gradonačelnike. Pobjede su zabilježene u važnim industrijskim centrima i općinama poput Crikvenice, Delnica, Duge Rese, Karlovca, Kraljevice, Krapine, Križevaca, Ogulina, Osijeka, Perušića, Požege, Slavonskog Broda, Šida, Valpova, Vinkovaca, Virovitice, Vukovara, Zagreba i Zemuna. Na nekim mjestima ostvarene su apsolutne pobjede, u više njih je komunistička lista bila pojedinačno najjača, a u znatnom broju općina i zastupstava dobiven je velik broj odbornika ili zastupnika. Različiti su podaci o njihovu ukupnom broju. *Virovitičan*, ondašnji lokalni list Hrvatske zajednice za kotare Viroviticu i Podravsku Slatinu, 11. travnja 1920. javlja da su komunisti postali po broju odbornika četvrta stranka s osvojena 303 mandata, nakon Hrvatske zajednice (541), Demokratske stranke (401) i Seljačke stranke (333).⁶² U *Izveštaju o partijskoj izbornoj aktivnosti u Hrvatskoj i Slavoniji*, koji je prenesen iz lista komunista *Nove istine*, 30. lipnja 1920. iznesena je brojka od 595 mandata uz napomenu da je SRPJ(k) dobila ukupno 26 916 glasova. Radi se o izvještaju Gejze Brudnjaka na Vukovarskom kongresu, koji kaže da je u 29 gradova i industrijskih mjesta partija dobila 22 318 glasova s 242 odbornika, u 10 sela 4 597 glasova i 200 odbornika, a iz 15 sela još nije dobiven broj glasova, već samo broj

⁶¹ Isto, 183.

⁶² "Rezultat općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji", *Virovitičan*, 11. travnja 1920., 2.

mandata od 153 što je ukupno 26 915 i 595 mandata.⁶³ Mihael Sobolevski i Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u kasnijim istraživanjima uzima upravo broj od 595 mandata, od kojih je to na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara 224 od 670 mogućih.⁶⁴ U vukovarskome se izvještaju dodaje i da u mnogim mjestima SRPJ(k) nije postavila svoje liste već su se isticale nezavisne liste sindikalno organiziranih radnika od kojih su se neki povezali s partijom odmah nakon izbora.⁶⁵ Primjer toga vijest je o konstituirajućoj sjednici gradskog zastupstva u Bjelovaru, u kojemu izvjesni Lj. Pasariček, član radničkog bloka, polaže zastupničku prisegu te postaje prvi komunist u bjelovarskoj gradskoj vijećnici iako se SRPJ(k) uopće nije izbornom natjecala u gradu Bjelovaru.⁶⁶ Teško je utvrditi točan broj osvojenih mandata s obzirom na neobjavlivanje rezultata, brza ukidanja komunističkih mandata, prijevremenih raspuštanja mnogih općinskih odbora i gradskih zastupstava te pojedinačne prijelaze iz i u tabor komunista.

	SRPJ (k)	SDS HS	HPSS	HZ	DS	RS	HSP	HPS	ost. i nez.	Ukupno
Bakar	2	0	0	5	3	0	0	0	2	12
Bjelovar	0	3	0	17	2	2	0	0	0	24
Brod na Savi	15	0	0	3	3	0	0	3	0	24
Crikvenica	18	0	0	0	0	0	0	0	0	18
Daruvar	2	0	0	6	0	0	0	0	4	12
Delnice	10	0	0	0	0	0	0	0	2	12
Donji Miholjac	3	0	0	7	3	0	0	0	5	18
Duga Resa	12	0	0	0	0	0	0	0	6	18
Đakovo	4	0	0	6	3	0	0	5	0	18
Gospić	2	0	0	4	2	0	0	0	0	8
Grubišno Polje	0	0	0	0	18	0	0	0	0	18
Ilok	0	2	0	13	1	2	0	0	0	18
Karlovac	11	0	0	0	4	0	0	0	15	30
Koprivnica	1	0	17	4	0	0	0	0	2	24
Kraljevica	11	0	0	0	1	0	0	0	0	12
Krapina	7									18
Križevci	8	0	0	3	1	0	8	0	0	20
Ludbreg	0	0	7	1	3	0	4	0	1	16

⁶³ Milušić, 184.

⁶⁴ Sobolevski, Mihael, "Komunistički pokret u Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju 1919-1929.", *Savez komunista Jugoslavije 1919-1979., (Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar)*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1980., 35.

⁶⁵ Šimončić, 187.

⁶⁶ "Konstituirajuća sjednica grad. zastupstva - Lad. Labaš načelnik grada Bjelovara", *Privredni glasnik*, Bjelovar, br. 18, 29. travnja 1920., 2.

Mitrovica	1	0	0	12	0	11	0	0	0	24
Našice	6	0	0	0	0	0	0	13	3	22
Nova Gradiška	0	0	0	12	4	2	0	0	0	18
Novi	2	0	0	5	11	0	0	0	0	18
Novska	2	0	8	0	0	0	0	0	4	14
Ogulin	12	0	0	3	9	0	0	0	0	24
Osijek	20	0	0	7	2	4	0	3	4	40
Pakrac	4	0	0	0	0	0	0	0	5	12
Perušić	12	0	0	0	0	0	0	0	0	12
Petrinja	1	0	0	16	2	0	0	0	1	20
Petrovaradin	0	6	0	3	3	0	0	0	0	12
Podravska Slatina	0	0	3	11	10	0	0	0	0	24
Požega	8	3	0	6	5	0	0	2	0	24
Samobor	0	0	0	0	0	0	0	0	18	18
Senj	3	0	0	9	4	0	0	0	0	16
Sisak	3	7	0	7	7	0	0	0	0	24
Sremski Karlovci	0	0	0	9	4	11	0	0	0	24
Šid	8	5	0	0	0	5	0	0	0	18
Valpovo	18	0	0	0	0	0	0	0	0	18
Varaždin	0	6	0	0	6	0	0	0	18	30
Vinkovci	9	0	0	3	0	2	0	2	2	18
Virovitica	13	0	0	6	0	0	0	0	5	24
Vrbovec	1	0	19	0	0	0	0	0	4	24
Vukovar	12	0	0	8	0	4	0	0	0	24
Zagreb	20	1	1	15	5	0	3	2	3	50
Zemun	10	0	0	0	4	7	0	0	9	30
Županja	5	0	0	5	0	0	0	0	2	12
	276	33	55	206	120	50	15	30	115	914

Prilog 1: tablica rezultata općinskih izbora 1920. za važnije gradove i općine u Hrvatskoj i Slavoniji (sa Srijemom). Zelenom su označena mjesta u kojima pobjeđuje Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista).

7. KOMUNISTI U ODBORIMA I ZASTUPSTVIMA

Nakon izbora, 4. travnja 1920. održana je konferencija gradskih i općinskih zastupnika komunista kako bi se ustanovila jedinstvena politika s obzirom na ulazak velikog broja članova u odbore i zastupstva. Dogovoren je jedinstven stav o polaganju zastupničke prisege uz „ogradu“ odnosno uz čitanje *Deklaracije*.⁶⁷ Ona se odnosila na prisegu zastupnika i načelnika monarhu, uz napomenu da jedino Ustavotvorna skupština (Konstituanta) može rješavati pitanje ustrojstva države, smatrajući da bi nova država morala biti organizirana na republikanskom načelu.⁶⁸

Pritisci na komuniste postojali su od početaka organiziranja stranke što se vidi i po naredbi ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribićevića iz ožujka 1919. kada naređuje banu, odnosno vojnoj komandi, cenzuru dnevnih listova. U naredbi se tražilo da ne dopusti objavljivanje boljševičkih manifesta, programa, uspjeha i sl. što bi pospješilo njihovu propagandu te unosilo uznemirenost.⁶⁹ Vladajući režim nije imao namjeru tolerirati komunističko parlamentarno osvajanje velikih i važnih gradova pa je ubrzano represivno postupio onemogućavanju rada novoizabranih zastupstava s komunističkim većinama i načelnika iz redova SRPJ(k). Već 28. travnja 1920. Vlada je na temelju prava vrhovnog državnog nadzora obustavila provedbu odluke zastupstva o izboru načelnika grada Zagreba od 16. travnja te tražila od izabranog komunista Svetozara Delića predaju agende grada vladinom povjereniku D. Tončiću. Delić to odbija, smatrajući ovaj čin protuzakonitim, pa je protiv njega pokrenut kazneni postupak. Idućeg dana, 19. travnja 1920., i Zemaljska vlada na čelu s banom Matkom Laginjom izdaje *komunikej* kojim je ocijenio *Deklaraciju* komunista kažnjivim djelom te određuje obustavu odluke zastupstva o izboru gradskog načelnika.⁷⁰ Dana 15. travnja 1920. Zemaljska vlada šalje telegram i Gradskom poglavarstvu Karlovca, kojim je naređeno da se obustavi izvršenje zaključaka Gradskog zastupstva o izboru Aleksandra Majdera za gradskog načelnika te da će se umjesto načelnika imenovati poseban vladin povjerenik.⁷¹

Gradski zastupnici u Zagrebu iz reda SRPJ(k) su ubrzo pozvani na sud pred suca istražitelja, na što su i prisilno dovedeni te im je rečeno da je protiv njih zbog

⁶⁷ U tom trenutku su izbori u Hrvatskom primorju već provedeni, a komunistički odbornici su prisegnuli bez „ograde“. Primjer tome su Kraljevica, Crikvenica i Selce, gdje SRPJ(k) postavlja i svoje načelnike.

⁶⁸ Šimončić, 184-185.

⁶⁹ Milušić, 88.

⁷⁰ Šimončić, 189.

⁷¹ Majetić, Tomislav; Zatezalo, Đuro, 82.

spomenute *Deklaracije* podignuta optužnica protiv "otečestva i vladatelja" što je kažnjivo prema članku 87. srpskog kaznenog zakona. Nadalje, vlada je 26. travnja proglasila ništavnim prisege gradskih zastupnika i njihove mandate nevažećima te istim rješenjem stavila izvan snage zaključak o izboru Svetozara Delića načelnikom grada Zagreba.⁷² Vladajući su u Zagrebu nakon ovakve politike dobili kritike i od Socijaldemokratske stranke, ali i drugih građanskih stranaka poput Demokratske stranke i Hrvatske pučke stranke, no bez obzira na to raspisani su dopunski izbori za Gradsko zastupstvo u Zagrebu za 18. srpnja 1920. i to samo za broj poništenih mandata. Uoči tih dopunskih izbora, već izabrani zastupnici SRPJ(k) s još nekim zastupnicima ostali su bez izbornog prava na tri godine, čime su onemogućeni u ponovnoj kandidaturi. Dopunske su izbore bojkotirali i komunisti, ali i Demokratska stranka, Socijaldemokratska stranka i Hrvatska pučka stranka. Uz dio stranaka te su izbore uvelike bojkotirali i birači jer je izlaznost bila svega 13,6 %.⁷³

U Karlovcu je vladin povjerenik sazvao novu sjednicu gradskog zastupstva na koju je nakon poništenja prvotnih komunističkih mandata tražio "valjanu" prisegu od ostalih kandidata s izborne listine SRPJ(k) odnosno onih koji su po listi dolazili sljedeći. To se nije dogodilo jer su se svi kandidati SRPJ(k) odbili odazvati takvom pozivu. I u Karlovcu su ostali zastupnici prosvjedovali, no i ovdje je došlo do dopunskih izbora.⁷⁴ U Osijeku je zamjenik načelnika i komunistički prvak Ladislav Kordić 4. svibnja uhićen, a slične represalije doživjeli su i požeški i vinkovački komunisti izabrani u odbore.⁷⁵ U Slavonskom Brodu su načelnik Bublic i većina komunističkih zastupnika prisegnuli bez ikakvih ograda i odmah se po preuzimanju grada počeli distancirati od politike partije zbog čega su ubrzo isključeni.⁷⁶ Ukratko, režim je poništio mandate onim odbornicima i zastupnicima koji su položili zakletvu uz *Deklaraciju*, a u zastupstvima u kojima su izabrani komunistički načelnici, načelnici su suspendirani, te na njihova mjesta postavljeni vladini povjerenici. Tamo gdje su mandati poništeni, a nasljednici mandata odbijaju preuzeti zastupničku dužnost dolazi do naknadnih izbora za ta zastupnička mjesta (npr. u Zagrebu, Karlovcu,

⁷² Šimončić, 191.

⁷³ Šimončić, 192-194.

⁷⁴ Milušić, 197-198.

⁷⁵ Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, 120.

⁷⁶ Milušić, Anto, 208-209.

Požegi). U Osijeku i Vukovaru su pak raspuštena su cijela gradska zastupstva i izbori su ponovljeni.⁷⁷

Većina je odbornika komunista koji su položili regularnu zakletvu nastavila rad u odborima i zastupstvima sve do *Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi* od 2. kolovoza 1921. godine. Tim su se zakonom u svim samoupravnim tijelima razriješili odbornici koji su ranije pripadali komunističkoj stranci i kao takvi izabrani u ta tijela ili koji u tom trenutku pripadaju toj stranci.⁷⁸ Tako se primjerice 1. rujna 1921., u izvještaju velikog župana Županije srijemske i Grada Zemuna navodi da su razriješeni dužnosti gradskih odnosno općinskih odbornika i to 8 odbornika u gradskoj općini Vukovar (izabrani na ponovljenim izborima), 5 odbornika u gradskoj općini Vinkovci, 7 odbornika upravne općine Ruma, 12 odbornika upravne općine Tordinci, itd. Razriješenja su uslijedila i u Retfali, u Valpovu (s načelnikom), Petrijevcima (zajedno s načelnikom Josipom Jungom), u općini Klokočevci, Dragović, Međurić, Jasenovac, Brodski Varoš, Pleternica, Jakšić, Uljanik, Končanica, Daruvar trgovište itd.⁷⁹ Postojali su i izuzeci pa tako, osim spomenutog Slavenskog Broda, odbor i načelnik u Kraljevici odrađuje svoj cjelokupan mandat sve do novih izbora u lipnju 1923. godine. Vlasti su vjerojatno procijenile da odbor ne predstavlja opasnost i da odbornici ne propagiraju komunističke ideje niti program Komunističke partije Jugoslavije.⁸⁰

⁷⁷ Isto, 209.

⁷⁸ Milušić, 209-210.

⁷⁹ Milušić, 212-213.

⁸⁰ Sobolevski, Mihael, "Rad komunista u općinskom odboru Kraljevice 1920-1923. godine", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 91-92.

8. KOMUNISTIČKI POKRET OD OPĆINSKIH IZBORA DO ZABRANE

Nakon općinskih izbora, za komunistički se pokret nastavljaju važni događaji. Prvi od njih je svakako 2. Vukovarski kongres koji je trebao riješiti mnoge unutarstranačke nesuglasice koje su nastale samim ujedinjenjem u Beogradu. Kongres je organiziran u lipnju 1920., dakle neposredno nakon ovih izbora, te u njemu lijeva revolucionarna struja traži pristupanje III. Komunističkoj internacionali, predlaže novi statut kojim se stranka od tada zove Komunistička partija Jugoslavije, traži se centralizam u stranci i usmjerava je se prema programu rušenja buržoaskog državnog aparata i uništenja kapitalističkog poretka. Program gleda na predstavnička tijela, pa tako i zastupstva i općinske odbore samo kao sredstvo za "propagandu partijskog programa, razobličanje klasnih suprotnosti, revolucionarno obrazovanje proletarijata i razvijanje revolucionarnih energija, održavanje trajne veze između rada Partije u parlamentu i pokreta masa van ovih". Protiv toga istupa grupa kasnije nazvana centrumaši te na kraju dolazi do razlaza dviju koncepcija i do izlaska velikog broja članova koji su mahom članovi ranijih socijaldemokratskih stranaka i inicijativa (posebno u Hrvatskoj i Slavoniji) te reformistički nastrojenih sindikalnih prvaka.⁸¹

U ljeto 1920., održani su i općinski izbori u ostatku zemlje pa KPJ osvaja većinu u glavnim gradovima Beogradu, Podgorici i Skoplju. Osim njih pobjede su ostvarene i u Velesu, Nišu, Pirotu, Kumanovu, Šapcu, Valjevu, Kragujevcu, Leskovcu, Kavadaru, Užicama, Prilepu, Đakovici, Ubu, Čukarici, Lešnici itd.⁸² Na izborima za Konstituantu u studenom 1920. KPJ postaje treća snaga u Kraljevini SHS s osvojenih 58 zastupnika te 198 736 glasova odnosno 12,4%. Iz Hrvatske i Slavonije od 93 mandata KPJ osvaja samo 7, nakon HPSS (50), DS (19), NRS (9).⁸³ Ovaj relativno loš rezultat na izborima u Hrvatskoj i Slavoniji, koji ne odgovara onome s općinskih izbora nekoliko mjeseci ranije, možemo pripisati raskolu te velikom broju izlazaka iz stranke nakon Vukovarskog kongresa, poglavito grupe centrumaša među kojima su se tada primjerice nalazili i komunistički gradonačelnici Aleksandar Majder iz Karlovca i Svetozar Delić iz Zagreba. Sigurno je i da je na unutarpartijske sukobe i

⁸¹ Dimitrijević, Sergije, "Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)", 60-62.

⁸² Isto, 65.

⁸³ "Izbori za Konstituantu Kraljevine SHS 1920.", Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Izbori_za_Konstituantu_Kraljevine_SHS_1920., datum pristupa: 28.08.2022.

neslaganja utjecala i represija režima te brojni već opisani pritisci koje su komunisti proživljavali.

Nakon izbora za Konstituantu kada komunisti postaju i značajan parlamentaran faktor u zemlji, te neposredno nakon štrajkova slovenskih rudara (18. prosinca) i oružane pobune rudara u bosanskohercegovačkom selu Husinu kod Tuzle (24. prosinca) vlada je u noći između 29 i 30. prosinca 1920. objavila naredbu, tzv. Obznanu kojom se zabranjuje komunistička propaganda, obustavlja rad komunističkih organizacija, zabranjuju se komunistički listovi, konfisciraju se prostorije komunističkih organizacija itd. Pod tom naredbom zatvoreni su i svi radničkih domovi, sjedišta sindikalnih organizacija, oduzeti su njihovi arhivi i spisi, ukinuti su i sindikalni listovi, te su nastali progoni, uhićenja i daljnji pritisci i represalije na čelnike političkog (bilo komunističkog bilo socijaldemokratskog) i sindikalnog radničkog pokreta.⁸⁴ Već spomenutim Zakonom o zaštiti države iz kolovoza 1921., komunisti su u potpunosti stavljeni izvan zakona i time počinje ilegalni period djelovanja KPJ u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji.⁸⁵

⁸⁴ Dimitrijević, Sergije, "Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)", 69-71.

⁸⁵ Isto, 77-78.

ZAKLJUČAK

Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) na općinske je izbore izašla kao jedna od najorganiziranijih političkih snaga novouspostavljene Kraljevine, iako je u vremenu izbora već bila pod znatnim represivnim mjerama režima. Uoči i na općinskim izborima razvila se vrlo oštra politička borba između različitih sudionika, u kojoj režim u svrhu uspostave političke stabilnosti vrši represiju nad političkom opozicijom. Odličan rezultat komunista u Hrvatskoj i Slavoniji stavio je Partiju na treće ili četvrto mjesto po ukupnom broju mandata, što je rezultat koji će kasnije KPJ potvrditi na izborima za Konstituantu. Rezultat komunista možemo pripisati i širem kontekstu, budući da na izbore izlaze u jeku revolucionarnih poleta u Europi koji počinju Oktobarskom revolucijom. Važan dio političke kampanje odnosio se na sveprisutnost komunista u javnom životu u mnogim dijelovima zemlje, prilaženju „malim ljudima“, te agitacijskom djelovanju koje će njihove osnovne životne probleme uspješno prenositi na političku razinu. Teška socijalna situacija u zemlji, opća nekonsolidiranost te politička neizvjesnost i proturječja političkih suparnika uvelike su pripomogla komunistima da na svoju stranu pridobiju velik dio biračkog tijela i ostvare izvrsne rezultate, poglavito u gradovima i kotarskim središtima Hrvatske i Slavonije.

U zaključku dodajmo i da je u sklopu izbornog procesa došlo do sukoba koncepcija socijalističkog pokreta koji kulminira na Vukovarskom kongresu odlaskom tzv. centrumaša. Sukobljava se koncepcija maksimalističke politike revolucionarnog rušenja kapitalističkog sustava Osnivačkog kongresa Partije s onom minimalističkom i reformističkom koja je izražena na ovim općinskim izborima, a koja ide k reformi postojećih "buržoaskih" političkih parlamentarnih tijela kako bi bila u funkciji radnog naroda odnosno proletarijata. Vladajući je režim u komunističkom pokretu uistinu vidio veliku opasnost pa nije dopustio da se konstituiraju odbori i zastupstva s komunističkom većinom u glavnim središtima zemlje, te je stoga pojačavao svoju represiju sve do konačne zabrane tzv. Zakonom o zaštiti države što napokon na dugih 25 godina stavlja komuniste u ilegalno djelovanje.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Filipović, Filip, *Izabrani spisi*, II, Beograd: Kultura, 1962. 456.

Privredni glasnik, Bjelovar, travanj 1920.

Virovitičan, glasilo Hrvatske zajednice za kotar Virovitički i Slatinski, ožujak – svibanj 1920.

LITERATURA

Antić, Vinko, "Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Pavla Gregorića i Josipa Broza", *Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919-1941.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1970., 589-612.

Arbanas, Ivan Vanja, "Političke i privredne prilike u kotaru Perušić između dvaju ratova", *Kotar Gospić i Kotar Perušić u Narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945.*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac, 1989., 106-132.

Bogdanov, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Novinsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958.

Cesar, Đurđica, "Kako su glasovali žitelji Varaždina i Varaždinske županije na skupštinskim, oblasnim i lokalnim izborima od 1920. do 1928. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, br. 23, 2012., 17-47.

Dimitrijević, Sergije, "Partija u periodu poleta revolucionarnog pokreta (april 1919. - decembar 1920.)", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 47-69.

Dimitrijević, Sergije, "Stvaranje revolucionarne partije radničke klase Jugoslavije (Decembar 1918 - april 1919)", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 31-46.

Dubravica, Branko, *Političko-teritorijalni ustroj Hrvatske do 1918.*, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, Velika Gorica, 2002.

Engelsfeld, Neda, "Rad kluba komunističkih poslanika u plenumu Ustavotvorne skupštine (u prosincu 1920. i u siječnju 1921.)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2*, Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972., 181-262.

Grupa autora, *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, ur. Blagota Drašković, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

Gužvica, Stefan, *Prije Tita. Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936-1940.*, Srednja Europa, Zagreb, 2020.

Gužvica, Stefan, "Jugoslavija ili Balkanska federacija? Dileme jugoslovenskih komunista u doba Oktobarske revolucije." *Tragovi 4*, br. 1, 2021., 102-133.

Horvat, Josip, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1990.

Hrečkovski, Slavica; Konjević, Mile, *Radnički i Narodnooslobodilački pokret u Pakracu i okolini*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970.

Janjatović, Bosiljka, "Sindikalni pokret u Sisku u razdoblju između dva svjetska rata", *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.*, Muzej Sisak; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Sisak, 1974., 75-88.

Janković, Dragoslav, "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)". *Istorija XX. veka*, sv. I., Beograd 1959: 7-152.

Janković, Dragoslav, "Uvod", *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1963., 11-29.

Jović, Dragiša, "Hrvatska zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919.-1920. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 32, br. 2, 2000., 235-255.

Jović, Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929.*, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1985.

Jović, Dragiša, "Politički odnosi u Županjskom kotaru 1920. godine", *Scrinia slavonica* 3, 2003., 434-451.

Koprivica-Oštrić, Stanislava, "SRPJ (k) na općinskim izborima u Hrvatskoj", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 15-19.

Koprivica-Oštrić, Stanislava, "Vojnička pobuna u Varaždinu 23. VII 1919. godine." *Povijesni prilozi* 2, br. 2., 1983., 65-94.

Krnić, Zdravko, *Daruvar: Radnički i Narodnooslobodilački pokret*, Općinski odbor SUBNOR-a, Općinski komitet SKH i Općinsko sindikalno vijeće Daruvar, Daruvar: 1979.

Lukić, Anamarija, "Vjekoslav Hengl - urbana politika i gradska vlast u Osijeku, 1920-1934.", Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.

Majetić, Tomislav; Zatezalo, Đuro, "Nastanak i razvitak radničkog pokreta u Karlovcu i Dugoj Resi do 1921. godine", *Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja*, Zbornik 1, Historijski institut u Karlovcu, Karlovac 1969., 14-106.

Milosavljević, Rade, *Križevci u NOB i revoluciji. kratki pregled*, Gradski muzej Križevci, Križevci, 1982.

Milušić, Anto, "Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. god.", *Zbornik Historijskog Instituta Slavonije 7-8.*, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1970., 67-219.

Miškulin, Ivica, "Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine." *Podravina* 4, br. 7, 2005., 91-106.

Miškulin, Ivica, "Parlamentarni izbori i stranačke borbe u virovitičkom i slatinskom kotaru 1919.-1929..", *Časopis za suvremenu povijest* 35, br. 3., 2003., 859-884.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1981.

Plovanić, Mladen, "O nekim političkim zbivanjima u Hrvatskom Primorju 1920. i 1921. godine", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 21-40.

Sentić, Marija; Lengel-Krizman, Narcisa, *Revolucionarni Zagreb 1918-1945. (kronologija)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1979.

Sobolevski, Mihael, "Komunistička partija Jugoslavije u Senju i Jurjevu na izborima 1920. godine." *Senjski zbornik* 7, br. 1, 1979., 59-72.

Sobolevski, Mihael, "Komunistički pokret u Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju 1919-1929.", *Savez komunista Jugoslavije 1919-1979.*, (Istra, Hrvatsko primorje i Gorski kotar), Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1980.

Sobolevski, Mihael, "Rad komunista u općinskom odboru Kraljevice 1920-1923. godine", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 91-96.

Sobolevski, Mihael, "SRPJ (k) na općinskim izborima u Gorskom kotaru 1920. godine", *Komunisti na općinskim izborima 1920.*, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka, 1981., 41-47.

Šimončić, Zdenka, "Mjesna politička organizacija SRPJ (k) Zagreba i izbori za gradsko zastupstvo u Zagrebu 21. ožujka 1920. godine", *Revolucionarni radnički*

pokret u Zagrebu između dva svjetska rata, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1968., 170-196.

Tuk, Ana, "Varaždin City Government in the Interwar Period (1918-1941)". *Arhivski vjesnik* 64, br. 1, 2021, 177-217.

Velagić, Savo, "Izbori između dva svjetska rata (kotari Đurđevac, Koprivnica, Varaždin, Ludbreg)", *Podravski zbornik*, 2000-2001., 117-130.

POPIS PRILOGA

Prilog 1: Tablica rezultata općinskih izbora 1920. za važnije gradove i općine u Hrvatskoj i Slavoniji (sa Srijemom).

SAŽETAK

Nakon kraja Prvog svjetskog rata uspostavljena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a širi globalni kontekst odredio je buduće djelovanje kako komunističke stranke u zemlji, tako i njenih direktnih političkih oponenta. Novoformirani komunistički pokret u zemlji koji je pod utjecajem Oktobarske revolucije i revolucionarne antikapitalističke politike odlučuje sudjelovati na izborima za općinske odbore i gradska zastupstva, prvim izborima u novoformiranoj Kraljevini SHS. Izlazak komunista odvija se u strogoj suprotnosti sa strankama građanske provenijencije i socijaldemokratima. Novine u izbornim zakonima omogućile su širu izlaznost birača, a izbori se događaju u napetoj domaćoj političkoj situaciji, uz velike socijalne i društvene probleme i konflikte. Dobri rezultati SRPJ(k) u gradovima Hrvatske i Slavonije iznenadili su režim, koji ubrzo djeluje sve represivnije prema komunistima, onemogućavajući rad izabranim komunističkim načelnicima i općenito njihov rad u općinskim odborima i gradskim zastupstvima.

Ključne riječi: izbori 1920., općinski izbori, Kraljevina SHS, SRPJ(k), KPJ

ABSTRACT

Communists in the 1920 Municipal Elections in Croatia-Slavonia

After the First World War, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes was established, and the broader global context strongly influenced the future actions of both this country's communist party and their direct political opponents. The country's newly established communist movement, impacted by the October Revolution and revolutionary anti-capitalist politics, chose to participate in elections for municipal committees and town councils in the first elections for the newly established Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The communists' electoral participation formed a stark contrast to that of the bourgeois and social democratic parties. Changes in the voting regulations enabled a much wider cross-section of the population to participate, and the elections occurred under tense Yugoslav political conditions, with large-scale social problems and conflicts. The Socialist Workers' Party of Yugoslavia (Communists) good results surprised the regime, and so it soon enacted more repressive measures against communists, which generally prevented the elected communist leaders from completing their work in municipal committees and town councils.

Keywords: the 1920 elections, municipal elections, Kingdom of SHS, Socialist Workers' Party of Yugoslavia (Communists), Communist Party of Yugoslavia